

ATALONDO

JUAN MARI LEKUONA

Azken hamarkadan, eta herri-literatura esparru hartuz, agertu da ikerketa eta ikaslan ederrik euskal eremu kulturean. Eta lan berrien andana hau bulartuz eta garenduz dator eskuartean duzun talde-lan bikain hau ere.

Elkartean eginikoa izanak ematen dio bereizkuntzarik aski idazlan honi. Asko eta ñabardura berezikoak dira alorrari begira eginiko begiak. Baina batez ere, begirale bakoitza bere bizikizunetik ari zaigu, norberezko esperientzia eta gogoeta luzea jendaurrera ekarriz. Ofiziokoen langintza duzu, bertso-laritzarresparruan egiteko jakina eta jatorra dutenen eskaintza bizia.

Ikaslan hau mamitu dutenetaz mintzo garelarik, azpimarratzekoa da berorien adina. 1985-1986 aldera plazaratuak gehienak, edota behintzat ordutik hona bertsolaritzan nabarmenduak denak. Belaunaldi berri baten atalak, azken bi txapelketen uhainean protagonismo bat eskuratu dutenak, bide berriak zabaltzen ahalegindu direnak, dela kantuan, dela irakaskuntzan eta kritikan, dela antolakuntzan. Hitz batean esateko, gaurko bertsolaritzan gertaturiko aldaketen lekuko fierrak, aurre-eskua izan dutenak, beste askorekin batera.

Jorratzen diren gaiak ere bete-betekoak dira, gaur egungo beharrei eta sentiberatasunei erantzun bat emateko apeta dutenak. Gaiak izatez zaharrak dira izan: bertsoak ikastea, jendaurreko hizkera, antolakuntza, saio bizien egokitapena, idazkeraren eragina, garaiko bertsogintzaren ezaugarriak eta gainerako aipamenak. Baina guztia klabe berriagotan emanik datorkigu, gaurko ingurugiroari dagokionez, postmodernismoaren eraginak ere barne, bertsolaritza angaiatu batetik dibertimentu huts izatera lerratzen dela.

- «Egungo bertsolaritzaren ezaugarriak», Andoni Egañaren eskutik. Amurizaren ondorengo bertso-mugimendua hartu du ardatz, bertsolaritzak egun daraman abiada bizia arakatuz.

Mugimendu baten ezaugarriez zaigu mintzo. Bai mugimendua ~~rena~~ eta bai ezaugarriena, zehazketa tajuzkoak iruditzen zaizkit horrelako gai bat aukeratzekoan. Txorrota isten zaio eztabaiden iturriari. Maria bizitan dagoen mugimenduaz ari zaigu, eta horrelakoetan on da, gehiegizko zehaztasunik gabe, ezaugarriak markatzetik hastea. Bestela, gaia erretxintzeko arriskuan gerta gintezke.

Denok dakigu Egañak gaur egun dagien lana bertsolaritzaren lekukotza bizian. Bere oharpen eta gogoeten emaitza dakarkigu. Talde berri baten kontzientzia bortizki nabari zaio. Gero, ohizko eskemez baliatzen bazaigu ere, datu berriak sartzten ditu, ikuspegi gaurkotuak, programazio zurrak eta sendoak, urrats berrien minberatasun eta egituratze sistematuak.

Ez dira bazter uztekoak zenbait ezaugarri: bertsolarien profila; entzulegoaren aldakuntza, engaiamentutik ongi pasatze hutsera igaroz; telebistaz eta honen eraginaz esanikoak; espektakuluari eskaintzen dizkion oharkizunak; estrofa ren egituraz eta eraikuntzaz emaniko zehaztapenak; eta umorearen

baliabideak ere aldatu egin izanaz esaten dituenak... Dena da bizi, dena lehen eskuko: bide ematen da belaunaldi baten zantzuak ohartuki bereizten hasteko, zinez ongari bertsolaritzaren norabidea zehazteko.

- «Herri-mailako jardunaz» ari zaigu Jon Sarasua. Funsezko gaia derizkiogu honi, beti izan duen garrantziaz eta orain ere daukan minberatasunagatik. Garrantzitsua dela esan behar, azpi-azpian bertsolaritzaren egitekoa zein den planteatzen denez azken batean; eta minbera ere bai, lehen mailako eta bigarren mailako bertsolariak izateak bereizkuntza mingarriak ekartzen dituenek ohorean eta diru-sarreretan.

Sakonki finkatzen ditu bertsolariaren izaera eta egitekoa. Eta alderdi historikorik aipatzen ez badu ere, historiaren hari berekoa du bere eskarmentu luze eta gogoetaz ongi egosia. Izan ere, garraio modernoak hona iritsi ziren arte, bailarako bertsolariek bete ohi zuten herri mugabarruko eginkizun artistikoa. Lekuan lekuko bertsolariak izan ziren Eguberrietako festetan kantatzeko, inauterietako jaietan abesteko bertsoak paratzen zituztenak; bailarakoak ziren gertakari zelebreen iruzkingile komiko-satirikoak. Gogora daitezke Donostiako Jose Bizente Etxegarai, Tolosako Ramos Azkarate, Donostiako Artolatarrak, Durangoko Zilarginak; baita eske-bertsoen eusleak ere, koplagingintza jatorrean beren zerbitzu tradiziozkoa eskaintzen zutenak. Eta hainbat izen eta zeregin gehiago.

Jon Sarasuak berreskuratzen du egiteko hori, egungo berrietasun ezinutzizkoa ongi eta bihotz handiz aplikatuz. Eta planteamentu egoki horri esker bideratzen du lehen eta bigarren mailako bertsolarien arteko auzia, benetan estimatuz —eskarmentuz dakielako— bailarako bertsolarien balioa, hauen egiteko jakina, bertso-saioak egiteko dauden molde desberdinetan; diruaren eta duintasunaren arazo latzak esku onez kudeatuz; eta bertso-paperen egoerari ere irtenbide bat ebakiz. Dena ekintza luze eta bizien ondorio, ikasien gogoetatik argitua eta lidergoaren erakartasun eta indarrez aurkeztua.

- «Hizkera bizia eta txukuna bertsolaritzan», Luis Baraiazarrak gaia landurik. Hizkuntzalaritzan eta literaturan ikasidena baten oharkizunak: batzuetan ideia-mailan eta beste batzuetan kasu konkretuetara jaitsez.

Benetan aipagarriak dira lan honetan hizkera biziaren finkapenerako aipatutako irizpideak: jendaurreko hizketa, euskalkien berezkotasunak, bertsoaren psikodinamikak ezarritako nolakotasunak, eta hainbat gomendio eta salaketa zentzuzko, bertsotan erabiliriko mintzabide ederraren mesedetan.

Egia da, bertsolariek berek ere eman izan dutela horrelako aholkurik, batez ere Pizkunde garaiko bertsolariek, bertsolaritzaz eta bertsogintzaz mintzo direnean. Behar bada, bertsolaritzak alor honetan eman duen urratsik jakingarriena, Basarriren bertsolari-proiektuan ematen dena da: bat-bateko bertsotarako mordoilokeria baztertu eta mintzaera garbiago bat eskaintzeko, P.M. Otaño hartu zuten eredu, honek euskara garbia bezain herrikoia zuela ohartuz. Benetako aldaketa, Pizkundeko bertsolaritzaren ezaugarririk sendoenetako eta prezia-tuenetako bat.

Zerbait bestelako da gaur egungoa. Egia dio A. Egañak «Amurizak bertsolaritzari eman zion astinduaren oinarria gramatikala izan zen» dioenean. Ez bakarrik puntuen arazoan, baizik eta bertso-eskoletan erabili ohi diren bertsozko prezeptiban. Guzti honen agerpen ederra dugu Luis Baraiazarrak eskainiriko lan estimagarria.

- «Bertsolaritza hedabideetan» aipatzen digu Joxerra Garziak bere ikaslanean. Hil edo biziko alderdia izan da hori bertsolaritzaren historian zehar. Behar bada, estilo idatziaren hedabideetan sartu izanak eman dio indar bertsolaritzari, bizirik ezezik kementsu ere jarrai dezan, aldaketak aldaketa.

Jakin izan du bertsolaritzak aurrera egiten hedabideen erabilpenean. Xenpelarrek bertso-papera bertsoen zabalkunde eta gozabide nagusi bihurtu zuenetik; P.M. Otañok *Zerbait* (1895) eta *Alkar* (1904) liburuekin bertsolari-autorea bindikatu zuenetik; *Bertsolariya* (1931-1932) astekari finkoa eta bertsoz bakarrik hornituak bilduma berezien arrakasta sortu zuenetik; Basarrik kazetaritzan eta irratsaiotan bertsoa eman-kizun erakargarri bihurtu zuenetik; «Auspoa»k bertsolarien kontaera-estiloa azaldu eta landu zuenetik, bizkortzen joan da bertsolaritza.

Ildo honi jarraituz, beste bide berri bat ere aurkezten digu Joxerrak: telebistako erabileraren ondorio jakinak zehaztu eta balioztatze-lanarena. Gaurko hedabide guztiak aipatzen ditu,

luzazko eskarmentuz mintzatzen zaigularik. Baina telebistako bizikizunak urrats berriagoak planteatzera darama. Profesio-naltasunez zaigu mintzo, telebertsoen xokoak sortzaile eta zuzendari duena.

- «Bat-bateko bertsogintzaren didaktikaz» ari zaigu Pello Esnal. Gure artean nahiko berria den alor bati, autoreak glotodidaktikan zabaldurik dauden printzipioak ezartzen dizkio. Eta ondorio jakingarriak eskuratuz gainera.

Egileak ofizioz ongi menderatzen duen alorra da hizkuntz didaktika. Eta euskararen irakaskuntzan ontzat emaniko printzipioak bertsogintza ikasteari ezarriz, bereizketa ezinbestekoak egiten dizkigu, hain korapilotsu den gai honetan, zenbait muga nagusi ezarriz.

Glotodidaktika ote den metodorik egokiena alde batera utziz, egia da egileak aplikazio zehatza dagiela metodoaren erabilerran, eta hau beti da emaitza ederren sorburu, Pelloren ikaslan sakonean ikus daitekeenez.

Hezikera formala eta informala bertsolaritzari eranstea argigarri izan dela esan behar gaiaren planteamentu zehatzago bat egiteko. Hizkuntza bat ikastearen mailak eta sailak bereiztea ere lagungarri on dela ez daiteke uka. Hor ikusten da, baita ere, erretorikaren metodoa bertsolaritzari ezartzearen posibilitatea, gauza argigarririk ekar dezakeela honek uste baitugu.

Pello Esnalek eskarmentua ezezik, badu lagunarteko bertsogintzaren ofiziorik, eta bertso-eskoletan ere bost urtez aritua dugu ikasleekin batera. Hasieran, halabeharrez, besterenak aipatzeari ekin dio azkar sartzen delarik bere esparrura, zakukoak bizirotuz. Zerbitzu ona dagie buru-belarri lan honetan ari diren hainbat irakasle eta bertsozaleei.

- «Ahozkotasuna eta hizkuntza», Antton Kazabon eta Mikel Mendizabalek prestatua. Biok dira bertsolaritza irakasten adituak, Ikastolen Federazioak horretarako aukeratuak, ikasliburuen egileak; Mikel lehen mailako bertsolaria eta Antton bertso-jartzaile sarizatua.

Bertsolaritza eta ahozkotasuna landuz, heziketa on bat eman nahi lukete bai gaiaren ezagutzan eta bai hizkera bizian. Bertsogintza hartu helburu gisa, eta beronetaz baliatuz iritsi beste alorrak lantzerara, euskara bizi eta graziduna indartzera. Eta ez hori bakarrik, baita hizkuntza eta gramatika era for-

malean ezezik, era informalago batean ikasteko ere. Hitz batean, hezkuntzaren esparruan bertsolaritzaren alderdi pedagogikoez baliatzea.

Lanen aurkezpena egin ondoren, zera nuke azken iruzkin modura erantsi beharra: belaunaldi zaharragoko baten ikuspegia. Hiru une nagusi aipa daitezke geuk ezagutzen dugun bertsolaritzaren historian: 1. Xenpelarren bertso-berriak; 2. Basarriren bertsolari-proiektua; eta 3. Amurizaren bertso-mugimendua. Hauek lirateke, oraingo kondairaren ikuspegitik, azpimarratu beharreko hiru aldaketa nagusienak bat-bateko bertsogintzaren aldetik. Eta gaurko idazlanok hirugarren mugimendu honen ezaugarriak markatzeko moldatuak ditugu, azken urteotako bertsolaritzaren arazoak planteatu eta bideratzeko eskainiak.

Lehen aldaketak, bertso-paperean zuen hedapen eta gozabide nagusiena; bigarrenak, plazako bertsogintza landu zuen batipat, liburugintza ere bultzatuz bertsoen gozamenerako eta ikaskuntzarako; eta hirugarrenak ere plazako bertsogintza bultzatu du, ikus-entzunezko bitartekoez ere baliatuz bertsoen gozamenerako, bertso-liburutan sartzeko ardura txikiagoz agian; eta, gainera, jarritako bertsoen altxorra telebistarako aukeratuko diren antologiarako gordez.

Garbi dago Xenpelarren eta Basarriren garaiko auzia. Oraindik eginkizun ikusten da gaurkoaren kinka. Baina ikuskizun izanik ere, irakurleak berri ugari, ikuspegi aberasgarri eta jokabide egokiak aurkituko ditu orrialdeok barneratzen diharduen une gozoetan.